

2020.12.17

Karolina Kumka

„Pan Bóg pisze prosto po liniach krzywych”. Studia nad twórczością Jana Grzegorzcyka

Streszczenie

W dysertacji „*Pan Bóg pisze prosto po liniach krzywych*”. *Studia nad twórczością Jana Grzegorzcyka* została szczegółowo omówiona twórczość autora *Przypadków księdza Grosera* z uwzględnieniem przyjętych metodologii: badań kulturowych, komparatystyki i psychoanalizy.

Praca skupia się wokół rozmaitych zagadnień twórczości poznańskiego pisarza i jej związków z kontekstami literackimi, jak i z rzeczywistością pozaliteracką, która, jak starano się to przedstawić, miała niemały wpływ na powstanie nie tylko dzieł o księdzu Groserze, ale także pozostałych powieści (*Chaszcze* i *Puszczyk*) i zbiorów opowiadań (*Niebo dla akrobaty*, *Pieśń słoneczna Róży Bluszcz*). Celem rozprawy było przyjrzenie się twórczości Jana Grzegorzcyka, wciąż zasadniczo pozostającej poza kręgiem zainteresowań badaczy, choć chętnie recenzowanej. Przeprowadzone badania pozwoliły zauważyć przynależność omawianej twórczości do nurtu „literatury o kapłanie”, który bierze początek z literatury religijnej i katolickiej, ale pozwala zwracać uwagę na trudności bycia kapłanem w różnych społeczeństwach różnych epok. W dysertacji zwrócono uwagę na rozmaite wątki i motywy pojawiające się we wcześniejszej literaturze, które zostały ponownie podjęte przez Jana Grzegorzcyka – starano się przedstawić ten fakt jako próbę nawiązania dialogu pisarza z dziełami innych twórców, zwłaszcza pomiędzy utworami poznańskiego autora a powieściami religijnymi, takimi jak *Ład serca* Jerzego Andrzejewskiego, *Pod słońcem szatana* Georges Bernanosa, *Kłębowski zmij* François Mauriac’a czy *Sedno sprawy* Grahama Greene’a. By odpowiednio przeprowadzić analizę, wykorzystano metodę porównawczą. Dzięki temu przedstawiono nie tylko bohaterów poszczególnych dzieł religijnych do postaci wykreowanych przez Jana Grzegorzcyka, ale porównano także samych twórców – analizowano zatem pisarzy w odniesieniu do ich postaw religijnych, od załamania obrazu „obrońcy ludzkich słabości” Greene’a, przez gorący tradycjonalizm Bernanosa, aż do łatwej i naiwnej wiary współczesnego poznańskiego pisarza.

W rozprawie dużo miejsca zajmują szersze odwołania do obcych kontekstów dla prozy Jana Grzegorzcyka, wychodzące poza twórczość wspomnianych wcześniej „pisarzy chrześcijańskiej rozpacz”. W tym celu przywołano trzy utwory, w których dostrzeżono

szeroko zarysowaną postawę kapłana w portretowanym środowisku: *Grzechy kardynałne* Andrew Greeley'a, *Klucze Piotrowe* Rogera Peyrefitte'a, a także powieść autorstwa José Marii de Eça de Queirós pt. *Zbrodnia księdza Amaro*.

W rozprawie zwrócono uwagę również na inne utwory, pozostające w związku z dziełami napisanymi przez Jana Grzegorzycyka, na które nie powołali się wcześniejsi recenzenci tej twórczości, dostrzegając jedynie związki pomiędzy pentalogią współczesnego pisarza a religijnymi dziełami Bernanosa, Mauriaca i Greene'a. Metoda porównawcza pozwoliła szerzej przedstawić postać księdza Pawła Siechenia z powieści *Lad serca* Jerzego Andrzejewskiego i zauważyć daleko idące podobieństwa pomiędzy kreacją księdza z tego utworu, a postawą głównego bohatera pentalogii o przypadkach księdza Grosera. W postaci zarówno księdza Grosera z pentalogii Jana Grzegorzycyka, jak i wielu innych bohaterów w twórczości omawianego pisarza, zauważono podobieństwa do kapłańskich poprzedników z wymienionych wcześniej dzieł.

Metoda porównawcza pozwoliła spojrzeć szerzej na „powieść o kapłanie” i zauważyć ciekawy kontekst dla twórczości Jana Grzegorzycyka w postaci trylogii Macieja Grabskiego pt. *Ksiądz Rafał*. Dzieła tego pisarza, choć powstaniem zbliżone są do utworów analizowanych w niniejszej rozprawie, znacznie oddalają się sposobem osadzenia akcji w świecie głębokiego komunizmu lat siedemdziesiątych w małym miasteczku, do którego echa zmian zachodzących w świecie docierają z opóźnieniem, od współczesnego tła wydarzeń w powieści poznańskiego twórcy. Dostrzeżenie tych podstawowych różnic pomiędzy twórczością Macieja Grabskiego a utworami Jana Grzegorzycyka pozwoliło potwierdzić tezy stawiane przez badaczy w odniesieniu do statusu księdza w świecie przedstawionym analizowanych dzieł literackich – od całkowitej akceptacji i realnej potrzeby obecności czynnika kapłańskiego w życiu wiernych w Polsce Ludowej (w powieściach Macieja Grabskiego), po niepewną sytuację „zranionego uzdrowiciela” pozostającego zawsze na marginesie toczących się wydarzeń (w pentalogii Jana Grzegorzycyka) w III Rzeczypospolitej, w której ksiądz nie posiada już autorytetu nadanego nań „z góry”, a musi sobie go wypracować.

W rozprawie zwrócono także uwagę na postawy kapłanów przedstawionych w dziełach Jana Grzegorzycyka, poddano je analizie i starano się dostrzec ich literacki pierwowzór, biorąc pod uwagę fakt, że Grzegorzycyk jako polonista, mógł swobodnie korzystać z dorobku literackiego wcześniejszych pisarzy, zwłaszcza tych, których znał z lektury ściśle powiązanej z tokiem studiów i pracą magisterską napisaną pod kierunkiem prof. Jerzego Ziomka, poświęconej twórczości Romana Branstaettera.

Dysertacja przedstawia spojrzenie nie tylko na Kościół w powieściach współczesnego pisarza, ale także na rozmaite wyzwania stojące przed kapłanem, który dla Grzegorzcyka pozostaje „zranionym uzdrowicielem” – na ten termin także zwrócono szczególną uwagę, przedstawiając jego źródło i sposoby prezentacji nie tylko w dziełach omawianego twórcy, ale także w przywoływanych kontekstach.

By obrazowo przedstawić trudne położenie Grzegorzcykowego kapłana, zwrócono uwagę na opis snów dotyczących bohaterów-księży w omawianej twórczości i wykorzystano w tym celu psychoanalizę jako metodę wyjaśniania marzeń sennych. Pozwoliło to wysnuć wniosek, że sny księży w powieściach autora cyklu o przypadkach księdza Grosera są mocno powiązane z troskami, obawami i wzruszeniami, których doświadczają kapłani w codziennym życiu, ale także wyrażają podświadome obawy przed karą za grzechy.

Wykorzystane w dysertacji studia kulturowe pozwoliły spojrzeć na przedstawionego przez Grzegorzcyka kapłana jako na wytwór kultury, w której on uczestniczy, a także jak na jednostkę, która sama buduje znaczenia odczytywane przez innych. W tym kontekście zwrócono uwagę na Kościół jako na instytucję dysponującą mechanizmami kontrolowania jednostek, co zostało szczegółowo przedstawione w powieściach Jana Grzegorzcyka na przykładzie dyscyplinowana kapłanów.

W celu szerokiego omówienia twórczości Jana Grzegorzcyka, przedstawiono także motyw „odwracania sakrosfery” w dziełach współczesnego twórcy: analizowano w tym celu wątek, w którym główny bohater cyklu o przypadkach księdza Grosera decyduje się najpierw wybudować przytulisko dla bezdomnych w sercu budowanej nowej parafii, zanim powstanie tam kościół. Można zastanawiać się nad tym, czy autor pentalogii nie sugeruje przekształcania się Kościoła z wspólnoty o charakterze religijnym, ukierunkowanej na Boga, we wspólnotę skierowaną antropologicznie, w której działalność charytatywna znajduje się na pierwszym planie. W pracy nie mogło również zabraknąć omówienia przypadków alkoholizmu wśród księży, wystąpień z Kościoła i prób dalszego życia w świeckim środowisku, czy szeroko przywoływanych przez pisarza takich postaw wśród duchownych, jak karierowiczostwo, rozpusta i chciwość.

Na zakończenie badań nad twórczością Jana Grzegorzcyka w siódmym rozdziale zawarto przedstawiony przez współczesnego pisarza obraz duchowieństwa w mediach i poddano go analizie. W pracy przedstawiono również dydaktyczny wykład autora o miłości i miłosierdziu, co pozwoliło przyjrzeć się jego twórczości w kontekście moralitetu. Przywołano więc takie dzieła jak anonimowy przekład *Iudicium Paridis* Jakuba Lochera czy przetłumaczony przez Mikołaja Reja dramat religijny *Kupiec*.

Wykorzystane w rozprawie metodologie i poddane badaniu motywy i wątki pozwoliły na szeroką analizę prozy Jana Grzegorzcyka w odwołaniu nie tylko do bogatych kontekstów omawianej twórczości, ale również na zaklasyfikowanie tej prozy do nurtu „literatury o kapłanie” w obrębie powieści społeczno-obyczajowych.

Karolina
Kuciel